

Japonya, tarihsel süreç içerisinde biçimlenen kültürel mirası ve özgün edebiyat geleneğiyle kendine has bir karakter ortaya koymuştur. Bu özgünlük, toplumsal değerler ile estetik duyarlılıkların kesişiminden doğmuş; şiir, tiyatro, anlatı ve felsefi düşünce gibi alanlarda belirgin biçimde görünür hâle gelmiştir. Dolayısıyla Japonya'nın kültür ve edebiyatı, yalnızca ulusal kimliğin inşasında değil, aynı zamanda dünya kültür mirasına katkı sağlayan özgün bir model olarak da değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda *Haiku*, Japon kültürel kimliğinin en yoğun ve özlü yansımalarından biri olarak öne çıkar. *Haiku*, üç dizeden oluşan ve beş–yedi–beş hece düzenine sahip kısa bir şiir türüdür. Bu şiir biçimi, mevsimi ifade eden **kigo** (mevsim sözcüğü/teması) ile anlamı kesen veya vurgulayan **kireji** (kesme sözcüğü) unsurlarını içerir (野間佐和子, 1989, s. 1534). Dünyanın en kısa şiir türü olarak kabul edilen Haiku (俳句), 俳 (*hai*) “oyun, eğlence, performans” ve 句 (*ku*) “cümle, dize, ifade” anlamına gelen iki karakterin birleşiminden oluşmaktadır. Bu nedenle *Haiku* için “eğlenceli/mizahi dize” karşılığı önerilebilir; ancak modern edebiyat bağlamında, bütün dünya dillerinde Haiku doğrudan bu şiir türünün adı olarak yerleşmiştir.

Bazı şiirler 12. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olsa da, “haiku” terimi resmi olarak ancak 19. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu gecikmenin nedeni, haiku'nun diğer şiirsel biçimlerden — özellikle de *Renga*'dan — yavaş yavaş evrilmesidir. Haiku'nun altın çağını tanımlayan dört usta vardır: **Bashō**, **Buson**, **Issa** ve **Shiki**. Ancak seçkiler 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan örnekleri içerir. Haiku hem **minimalist** hem de **sofistike** bir şiir türüdür; Japonya'dan dünyaya yayılan bu gelenek, az sözle derin anlam yaratma sanatını temsil eder. Haiku'da kullanılan **Kigo** okuyucunun kendi kişisel deneyimlerini hatırlamasını sağlar; **Kireji** ise okuyucuyu söylenmemiş bağlantıları aramaya davet eder. Bu yüzden haiku, “yarım söylenmiş şey” olarak tanımlanır. Haiku yalnızca yarım söylenmiş değil, aynı zamanda **alçakgönüllü ve sade** bir üsluba sahiptir. Haiku'nun amacı yalın ve basit görünmek, ama aynı zamanda ince bir derinlik taşımaktır. Haiku'nun ardında ortak bir anlayış vardır: **Hayatın ve dünyevi şeylerin geçiciliği**, doğanın döngüleri (mevsimler, insan yaşamının çarkı) sayesinde kabul edilebilir hale gelir. Haiku'nun özü **farkındalık ve kabullenmedir**. Bu yaklaşım, yalnızlığa (hüzün olmadan), kayba ve hatta acıya karşı olumlu bir tutum kazandırır. İşte bu bakış açısı, Haiku'ya ruhunu veren şeydir. (Cobb, 2002, s. 1-7)

Matsuo Bashō (1644 -1694), Yosa Buson (1716- 1784), Kobayashi Issa (1763- 1828) ve Masaoka Shiki Haiku'nun en önemli ustaları olarak kabul edilmektedirler. Bashō ve Shiki 'yi ayrıca ele almak gerekir. Haiku'yu Hokku'dan bağımsız bir tür haline getiren Matsuo Bashō'dur.

Bashō, ölümünden sonra hem Shinto dini merkezi hem de İmparatorluk Sarayı tarafından kutsal bir figür olarak onurlandırılmıştır. Kendisine “Haisei” yani *Haiku Aşığı* unvanı verilmiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Bashō, Japonya'nın en tanınan şairlerinden biri hâline gelmiş; gittiği her yerde öğrenciler ve takipçiler etrafında toplanmıştır. Bashō'nun kendi eliyle yazıp bastığı tek kitap *Deniz Kabuğu Torbası (Kai Ōi)*'dir. Bunun dışında öğrencileri onun şiirlerini ve öğretilerini içeren çok sayıda antoloji yayımlamıştır. (Bashō, Basho: The complete Haiku, 1989, s. 7)

Masaoka Shiki, Haiku'yu dönüştürerek modern Japon edebiyatının temel taşlarından biri yapmıştır. Shiki, Haiku'yu yalnızca geleneksel bir oyun olarak değil, ciddi bir edebî tür olarak yeniden tanımlanmasını sağlamıştır. Shiki doğayı ve günlük yaşamı doğrudan gözlemleyerek yalın bir şekilde aktarmayı savunduğu belirtilir. Bu yaklaşım, Haiku'ya klasik sembolizminden farklı olarak daha gerçekçi ve gözleme dayalı bir üslup kazandırmıştır. Shiki, Bashō gibi ustaları eleştirel bir gözle değerlendirerek Haiku'nun gelişimi için yeni bir estetik anlayış ortaya koymuştur. (Beichman, 1982, s. 39-78)

Haiku'da mutlaka dört mevsiminden birine gönderme yapılması zorunludur. Bunun için bir **Kigo** (mevsim sözcüğü) kullanılır. Kigo (mevsim sözcüğü), doğayı veya belirli bir mevsimle ilişkili insan etkinliklerini çağırıştır. Şairler bu sözcükleri seçmek için **Saiki** adı verilen mevsim sözlüğünden yararlanır. Haiku şiirinde “kireji” adı verilen kesme sözcükler kullanılır. Kireji, haikunun üç satırından herhangi birinin sonunda yer alabilir. İlk veya ikinci satırın sonunda bulunduğu, şiiri iki eşit olmayan parçaya böler; hem bir boşluk (durak) hem de bir bağ işlevi görür. Kireji, okuyucuda düşünme ihtiyacı uyandırır veya belirli bir ruh hali yaratır

Haiku şiirini, seçilmiş örnekler aracılığıyla tahlil edelim:

Matsuo Bashô (松尾芭蕉)

古池や 蛙飛びこむ 水の音 (*Furuike ya / kawazu tobikomu / mizu no oto*)

Ah! eski gölet — kurbağa içine atlar, suyun sesi.

- **Kigo (季語 / mevsim sözcüğü) : 蛙 (kawazu / kurbağa)** → Bahar mevsimini işaret eder. Kurbağanın ötüşü ve hareketi, Japon *sajiki*lerde baharın gelişiyile doğanın uyanışını simgeler.
- **Kireji (切れ字 / kesme sözcüğü): や (ya)** → İlk dizede yer alır. Gölet imgesini güçlü bir duraklama ile vurgular, ardından gelen sahneyi (kurbağanın sıçrayışı ve su sesi) daha etkili kılar.
- **Anlam ve Etki :** Bu haiku, sessizliğin ortasında tek bir hareketin (kurbağanın sıçrayışı) doğayı ve zamanı nasıl değiştirdiğini gösterir.

Masaoka Shiki (正岡 子規)

春雨や / 笠高くして / 渡し舟 (*Harusame ya / kasa takabiku ni / watashibune*)

Bahar yağmuru — şemsiyeler yükselmiş, karşıya geçen kayak.

- **Kigo (季語 / mevsim sözcüğü) : 春雨 (harusame / bahar yağmuru)** → Baharı işaret eden kigo'dur. Japon *sajiki*lerde bahar yağmuru, mevsimin yumuşak ve dingin atmosferini simgeler.
- **Kireji (切れ字 / kesme sözcüğü): や (ya)** → İlk dizede yer alan bu kireji, güçlü bir duraklama ve vurgulama işlevi görür. Okuyucunun dikkatini “bahar yağmuru” imgesine yoğunlaştırır ve ardından gelen sahneyi (şemsiyeler ve kayak) daha etkili kılar.
- **Anlam ve Etki :** Bu haiku, bahar yağmurunun altında şemsiyeleri yüksek tutarak karşıya geçen kayığı betimler. Doğanın dinginliği ile insan hareketi arasındaki uyum, hem görsel hem de duygusal bir tablo oluşturur.

良寛 (Ryōkan)

散る桜 残る桜も 散る桜かな *Chiru sakura / nokoru sakura mo / chiru sakurakana*)

Düşen kirazlar, kalan kirazlar da hep düşecek sonunda.

- **Kigo (季語 / mevsim sözcüğü) : 桜 (sakura / kiraz çiçeği)** → Baharın güzelliğini ve geçiciliğini temsil eder.
- **Kireji(切れ字/kesik karakter) : かな (kana)** → Şairin duygusal tepkisini, hayranlık ve hüznün karışımını yansıtır.
- **Anlam ve Etki :** Japonya'da sakura, baharın en güçlü sembolüdür. Çiçeklerin açması baharın gelişini, dökülmesi ise hayatın geçiciliğini (*mujō*) simgeler.

Kaynakça

Bashô, M. (1989). *Basho: The complete Haiku*. (J. Reichhold, Çev.) Berkeley: Stone Bridge Press.

Beichman, J. (1982). *Masaoka Shiki*. Boston: Twayne Publishers.

Cobb, D. (2002). *Haiku: The Poetry of Nature*. New York:: Universe Publishing.

野間佐和子. (1989). *日本語大辞典*. Tokyo: 小段社.